

Marginaal: De positieve kanten van marginaliteit

Jack Burgers

Niet zo lang geleden werd ik vereerd met het verzoek zitting te nemen in de redactie van een reeks boeken, waarin resultaten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek aan een breder publiek zouden moeten worden gepresenteerd. Bij de eerste vergadering werd gezocht naar thema's voor die boeken. Het thema dat voor het eerste boek gekozen werd, was 'in de marge'. Als meer concrete onderwerpen die daarbij aan de orde zouden kunnen komen, werden genoemd: dak- en thuislozen, zwervjongeren, prostituees, mensen die leven op of onder het bestaansminimum en illegale vreemdelingen. Ik vond die onderwerpen alles bij elkaar nogal somber en mijn gedachten dwaalden onwillekeurig af naar de titel van een boek van de wat in vergetelheid geraakte schrijver Heere Heeresma: *Zwaarmoedige verhalen voor bij de centrale verwarming*. Ik opperde het idee ook aandacht te besteden aan de positieve kanten van marginaliteit, aan mogelijke voordelen verbonden aan een bestaan in de marge. Niet al mijn collega's begrepen meteen wat ik bedoelde en degenen die het wel begrepen, zeiden beleefdheidshalve dat het een leuk idee was, maar wierpen tegen dat de financiers van de te verschijnen reeks boeken – te vinden in de overheids sfeer – niet op dat onderwerp zaten te wachten. Integendeel, die waren er juist op uit marginaliteit uit te bannen. Daarom komt er dus binnenkort een boek uit over verslaafden, prostituees, illegalen, en andere zielenpieten en over hoe die mogelijk geholpen kunnen worden.

De afwijzende en deels onbegrijpende reactie van mijn mederedacteuren is voor een belangrijk deel te verklaren uit het feit dat de sociologie een burgerlijke wetenschap is – een uitspraak die in dit postmarxistische tijdvak niet meer meteen als politieke kwalificatie moet worden opgevat. Ik doel vooral op een drietal samenhangende kenmerken van de sociologie. In de eerste plaats het idee dat de aard en ontwikkeling van de samenleving door middel van wetenschappelijk onderzoek moeten worden vastgesteld en niet afgeleid van dogma's of veronderstellingen van welke aard dan ook. In de tweede plaats de notie dat de samenleving veranderd kan worden en dat de sociale positie van mensen en groepen niet bij voorbaat vastligt. In de derde plaats – en we komen nu op een punt dat minder prominent aanwezig is de geschiedschrijving over het vak – de onbe-

kendheid met en de angst voor de vierde stand, het proletariaat, kortom: de amorfe groep aan de onderkant van de samenleving. In de moderne, industrialiserende samenleving kon deze categorie mensen om minstens twee redenen niet genegeerd worden. De eerste is, dat men er allerlei soorten van hinder van ondervond – een aspect dat een prominente rol vervult in het werk van De Swaan (1989) over de oorsprong en uitbouw van de verzorgingsstaat – en de tweede, dat men erop aangewezen was als arbeidspotentieel of als verdedigers van de natie – een aspect uitgewerkt door Giddens (1981) in zijn werk over modernisering. Deze drie kenmerken leidden ertoe dat vooral maatschappelijk marginale mensen een belangrijk object van sociaal-wetenschappelijk onderzoek werden, met als uiteindelijke doel hen te verheffen tot een beschaafd, burgerlijk bestaan. Een soort van seculariseerde bekering. Die ‘missie’ is nog steeds terug te vinden in de legitimatie van heel wat sociologiebeoefening. Marginaliteit wordt – soms zelfs letterlijk – in kaart gebracht en er worden voorstellen gedaan voor beleid om daar een eind aan te maken. En dat is natuurlijk een nobel streven en een teken van beschaving. Maar er is weinig oog voor de mogelijk positieve functies van marginaliteit, in het bijzonder voor marginale plekken en ruimten. Er zijn wat uitzonderingen. Een mooi voorbeeld daarvan vindt men in *The homeless*, een dun, maar belangrijk boek van Christopher Jencks (1994). Hij laat zien dat het aantal dak- en thuislozen in de Verenigde Staten in de jaren tachtig is gestegen en geeft als één van de redenen daarvoor: een voortvarend huisvestings- en stadsvernieuwingsbeleid. Het afbreken van allerlei marginale hotel- en pensionaccommodaties in de Amerikaanse grote steden op grond van gestegen kwaliteitseisen, heeft er volgens Jencks voor gezorgd dat sommige mensen in plaats van slecht gehuisvest, op straat terechtgekomen zijn. Jencks stelt in zijn boek ook voor om, tegen alle verworvenheden op het terrein van de arbeidsvoorwaarden in, onder bepaalde condities een arbeidsdagmarkt in te voeren, zodat mensen die af en toe een dag willen werken dat ook kunnen doen. Beter af en toe werk van een niet al te hoog niveau – in de marge – dan helemaal geen. Een ander voorbeeld van de positieve waardering van marginaliteit komen we tegen bij de bekende Britse planner Peter Hall. Voorbij het midden van de jaren zeventig, toen de afbraak van industriële werkgelegenheid in de Britse steden langzamerhand een hoogtepunt bereikte, stelde hij voor om in de binnensteden die het meest getroffen waren door het proces van de-industrialisatie, *freeports* in te richten. Dat moesten gebieden zijn waarin allerlei regels en voorschriften buiten werking zouden worden gesteld, waardoor gunstige mogelijkheden gecreëerd zouden worden voor allerlei vormen van beginnend ondernemerschap. Geen of weinig belastingheffing, geen beperkingen op het gebied van import en export, een vrije vestiging van personen, geen huurbeleid, soepele regels met betrekking tot het gebruik en inrichting van gebouwen. In tamelijk uitgekleden vorm en eigenlijk niet meer passend binnen de ori-

ginele conceptie van Hall, is dit idee uitgevoerd onder premier Thatcher. In Nederland is het idee zo'n twintig jaar later door de toenmalige staatssecretaris voor het Grote Stedenbeleid naar voren gebracht. Het kwam echter niet van de grond omdat het moeilijk bleek in onze aangeharkte verzorgingsstaat regels te vinden die daadwerkelijk plaatselijk buiten werking zouden kunnen worden gesteld. Natuurlijk is dat een niet te onderschatten verworvenheid. Tegelijkertijd moeten we ons zonder overdreven gevoel voor romantiek realiseren, dat marginaliteit niet alleen maar beperkingen stelt, maar ook mogelijkheden schept. Mogelijkheden voor alternatieve bestaanswijzen en mogelijkheden tot innovatie op allerlei gebied. Mogelijkheden ook tot informele steun, waar formele zorg om welke reden dan ook niet beschikbaar is. Naarmate de maatschappelijke rafelrand kleiner wordt, is er des te meer reden die ook te bekijken op zijn potenties. Sociologen zouden daarbij een voorbeeld kunnen nemen aan sociaal-geografen die aan marginale plekken in binnensteden ook een 'broedplaatsfunctie' toekennen. De uitdaging zal zijn de broedplaatsfunctie van marginale plaatsen en situaties te benutten zonder er reservaten van te maken. Want dan is alle leven eruit en hebben we er alleen weer een paar beschermde stadsgezichten bij.

Geraadpleegde literatuur

Giddens, Anthony (1981) *A contemporary critique of historical materialism*. London: Polity Press.

Jencks, Christopher (1994) *The homeless*. Cambridge: Harvard University Press.

Swaan, Abram de (1989) *Zorg en de staat: Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bert Bakker.